

Defensive Strategies of the Islamic Republic of Iran in Response to Iraq's Participation and Cooperation with the Gulf Cooperation Council

Fathollah Kalantari

Associate Professor of Strategic Defense Sciences, Supreme National Defense University, Tehran, Iran (Corresponding Author).

Email: ffkalantari@chmail.ir

Abbasali Fazaelinia

Ph.D. Candidate in Strategic Defense Sciences, Supreme National Defense University, Tehran, Iran.

Abstract

The Gulf Cooperation Council (GCC) perceives the establishment of a democratic and Shia government in Iraq and the developments of the Islamic Awakening as a shift in the balance of power in Iran's favor and an enhancement of Iran's regional power and influence. The GCC considers this to be in conflict with its own survival and existence, making it one of the most important issues in Iran-Iraq relations. Therefore, the main objective of this article is to develop defensive strategies for the Islamic Republic of Iran in response to Iraq's participation and cooperation with the Gulf Cooperation Council. This applied research was conducted using a quantitative case study method. Data was collected through library and field research with a sample size of 38 participants. Based on the research findings, Iraq's participation and cooperation with the GCC can result in four possible scenarios: a) leads to transformation and surprise, b) does not lead to transformation or surprise, c) improves relations, d) strains Iran's relations. According to the results, 44 environmental factors were identified, including 17 internal and 27 external factors. The Islamic Republic of Iran will adopt different positions in each scenario: a defensive position in scenario a, a conservative position in scenario b, a competitive position in scenario c, and an offensive position in scenario d. Two strategies were developed and proposed for each scenario.

Keywords: Iraq, Iran, Gulf Cooperation Council (GCC), defensive strategy.

راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران در مقابل مشارکت و همکاری عراق با شورای همکاری خلیج فارس

فتح‌الله کلانتری

دانشیار علوم دفاعی راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

Email: fffkalantari@chmail.ir

عباسعلی فضائی‌نیا

دانشجوی دکتری علوم دفاعی راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران.

چکیده

شورای همکاری خلیج فارس، ایجاد دولت دموکراتیک و شیعی در عراق و تحولات بیداری اسلامی را به‌منزله تغییر توازن قوا به نفع ایران و افزایش قدرت و نفوذ منطقه‌ای ایران تلقی کرده و آن را در تضاد با حیات و بقای خود می‌داند؛ از همین رو یکی از موضوع‌های مهم برای شورا، روابط ایران و عراق است. هدف اصلی مقاله تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران در مقابل مشارکت و همکاری عراق با شورای همکاری خلیج فارس است. این تحقیق کاربردی بوده و با روش زمینه‌ای-موردی به‌صورت کمی انجام شده است. گردآوری اطلاعات به‌صورت کتابخانه‌ای و میدانی بوده و حجم نمونه ۳۸ نفر بوده است. بر اساس یافته‌های تحقیق، مشارکت و همکاری عراق در شورای همکاری خلیج فارس، چهار حالت دارد: ۱. موجب ایجاد تحول و شگفتی می‌شود؛ ۲. موجب ایجاد تحول و شگفتی نمی‌شود؛ ۳. موجب بهبود در روابط می‌شود؛ ۴. موجب تیرگی روابط ایران می‌شود. طبق نتایج تحقیق، تعداد ۴۴ عامل محیطی شناسایی گردید که از این تعداد، ۱۷ عامل داخلی و ۲۷ عامل خارجی است. جمهوری اسلامی ایران در حالت اول، در موقعیت «تدافعی»؛ در حالت دوم، در موقعیت «محافظه‌کارانه»؛ در حالت سوم، در موقعیت «رقابتی» و در حالت چهارم، در موقعیت «تهاجمی» قرار خواهد گرفت که در این مقاله برای هر حالت دو راهبرد به‌دست‌آمده و پیشنهاد شده است.

کلیدواژه‌ها: عراق، ایران، شورای همکاری خلیج فارس، راهبرد دفاعی.

مقدمه

شورای همکاری خلیج فارس به عنوان سازمانی که کشورهای حاشیه خلیج فارس به جز جمهوری اسلامی ایران و عراق را در برمی گیرد، باهدف تشریک مساعی در برابر تهدیدهای برآمده از جمهوری اسلامی ایران، به ویژه مقابله با گسترش انقلاب اسلامی در کشورهای منطقه و تلاش جمعی برای تقویت امنیت داخلی و حفظ رژیم های پادشاهی در برابر مخالفان، در بحبوحه جنگ میان ایران و عراق در سال ۵۹، میان شش کشور عرب حوزه خلیج فارس شکل گرفت. هرچند برای تشکیل این سازمان، دلایل دیگری نیز عنوان شده، اما تأمین امنیت جمعی در مقابل تهدیدهای خارجی و شورش های داخلی، تاکنون مهم ترین کار ویژه این سازمان منطقه ای بوده است (افضلی، ۱۳۹۲: ۱۲). شورای همکاری خلیج فارس از ظرفیت لازم برای تأثیرگذاری منطقه ای و بین المللی برخوردار نیست، ولی به دلیل وجود اختلاف های عقیدتی و سیاسی با ایران، ناچار به حفظ شاکله شورای همکاری شده و اعضای شورا تلاش می کنند تا به نوعی بر اختلاف ها سرپوش گذاشته و رابطه مسالمت آمیز با یکدیگر داشته باشند. اعضای شورا در راستای کاهش تنش ها و التهاب های داخلی خود و دستیابی به یک تفاهم و الگوی هماهنگ، به دنبال حمایت از سایر کشورهای عرب منطقه و یارگیری در بین آنها هستند که کشور عراق با وجود ویژگی خاص و هم جوار با ایران بازیگر بسیار مهمی خواهد بود. چالش های شورای همکاری خلیج فارس نسبت به ایران عبارتند از: نگرانی از شکل گیری جبهه مقاومت، تفاوت های ایدئولوژیکی و هویتی، ترس از قدرت هسته ای ایران و آینده برجام، فرافکنی غرب و رژیم صهیونیستی در خصوص افزایش قدرت نظامی ایران، ادامه اختلاف های دیرینه با امارات بر سر جزایر سه گانه و تشدید حلقه امنیتی ایران توسط آمریکا که منجر به سردی روابط و افزایش مسابقه تسلیحاتی و نظامی بین ایران و کشورهای عضو شورا، مخصوصاً عربستان سعودی و امارات از سال ۱۳۸۲ تاکنون شده است (جوادی ارجمند، ۱۳۹۱: ۱۸).

۱. کلیات

۱-۱. بیان مسئله

مهم‌ترین دغدغه جمهوری اسلامی ایران نسبت به خلیج فارس این است که رژیم صهیونیستی به دنبال ایجاد وحدت بین کشورهای خلیج فارس برای مقابله با ایران است؛ از طرفی کشورهای عضو شورا از نظر مسائل سیاسی و مرزی دارای اختلاف‌های متعددی هستند و این اختلاف‌ها بر عملکرد و فعالیت‌های شورا تأثیر منفی گذاشته است. آن‌ها نیاز به عضوگیری یا همکاری با سایر کشورهای عرب منطقه را دارند که کشور عراق، با توجه به ساختار خاص سیاسی و حاکمیتی، گزینه بسیار مناسبی است و می‌تواند به‌عنوان حلقه مهم محور مقاومت، نقش مهمی در معادلات قدرت‌افکنی بین شورای همکاری خلیج فارس با ایران داشته باشد. در حال حاضر عراق به افزایش قابلیت‌ها و توانمندی‌های نظامی و امنیتی تکیه بیشتری دارد، به همین دلیل نوید آینده مبهم و پیچیده را می‌دهد و در راهبرد دفاعی ایران تأثیرگذار خواهد بود؛ پس شناسایی و معرفی حالت‌های مشارکت و همکاری عراق در شورای همکاری خلیج فارس به‌منظور عدم غافلگیری و نیز ایجاد بستر مناسب جهت تصمیم‌گیری و افزایش آمادگی دفاعی برای وقایع احتمالی آینده ضروری است. بنابراین مسئله اصلی تحقیق این است که با توجه به علایق و منافع مشترک عراق با شورای همکاری خلیج فارس، حالت‌های مختلف پیوستن عراق به این شورا مبتنی بر عوامل محیطی (قوت، ضعف، فرصت، تهدید) جمهوری اسلامی ایران کدامند و آیا این مشارکت و همکاری موافق یا در تضاد با منافع جمهوری اسلامی ایران است؟

۱-۲. اهمیت و ضرورت تحقیق

➤ اجرای تحقیق موجب شناسایی عوامل کلیدی اقتصادی، سیاسی، نظامی و فرهنگی و پیشران‌های مؤثر در همکاری عراق با شورای همکاری خلیج فارس است؛

➤ کم‌توجهی به نتایج تحقیق ممکن است موجب غفلت از حالت‌های مختلف همکاری کشور عراق با شورای همکاری خلیج فارس و همچنین تغییرات نامتعارف احتمالی علیه منافع جمهوری اسلامی ایران در افزایش تهدیدهای نوظهور شود.

۱-۳. پیشینه تحقیق

ویسی (۱۳۹۷)، در مقاله‌ای با عنوان: واکاوی چالش‌های ژئوپلیتیکی رابطه شورای همکاری خلیج فارس با ج.ا. ایران و تأثیر آن بر جهان اسلام، به این نتیجه رسیده که مناسبات ژئوپلیتیکی میان ایران و عربستان از جنس ویژگی‌های ژئوپلیتیکی جنگ سرد منطقه‌ای و نظام ژئوپلیتیک ایدئولوژیک است که دامنه رقابتی آن، غرب آسیا را فراگرفته است. رقابت ایران و عربستان در تحولات ژئوپلیتیکی منطقه‌ای باعث گسیختگی فضای ژئوپلیتیکی و تقسیم قلمروهای ژئوپلیتیکی درون هسته مرکزی جهان اسلام شده است. از این‌رو رابطه رقابتی و پرتنش میان شورای همکاری و به‌ویژه عربستان سعودی با ایران، تأثیر منفی بر اتحاد منطقه‌ای و جهان اسلام گذاشته است.

سهیلی‌زاده (۱۳۹۰)، در پروژه‌ای با عنوان: چالش‌های سیاسی - امنیتی بین ایران و شورای همکاری خلیج فارس با تأکید بر نقش عربستان پس از ۱۱ سپتامبر، به این نتیجه رسیده که سه مشکل اساسی بین ایران و عربستان سعودی وجود دارد: ۱. مسئله شیعه و سنی که قبل از انقلاب هم وجود داشته است؛ ۲. جزایر سه‌گانه؛ ۳. بحث انرژی صلح‌آمیز هسته‌ای ایران که عربستان با آن مخالف است.

روحی دهبه (۱۳۹۱)، در مقاله‌ای با عنوان: نقش افزایش قدرت منطقه‌ای ایران در سیاست‌گذاری شورای همکاری خلیج فارس ۲۰۱۵-۲۰۰۵، به این نتیجه رسیده که تشکیل دولت شیعی در عراق، پیروزی‌های حزب‌الله و گروه‌های فلسطینی بر رژیم صهیونیستی و نهایتاً تحولات بیداری اسلامی «بهار عربی»، همگی به‌منزله تغییر توازن قوای منطقه و افزایش ضریب نفوذ ایران، از جانب شورای همکاری خلیج فارس ارزیابی می‌شد؛ افزایش قدرت منطقه‌ای، توانمندی نظامی و هسته‌ای ایران مؤلفه‌های مهمی بود که الگوی رفتاری شورا به تقابل و مهار نفوذ منطقه‌ای ایران سوق یافت.

وجوه اشتراک این مقاله با پیشینه‌های ذکر شده، پرداختن به حوزه خلیج فارس و عربستان سعودی است؛ همچنین وجوه افتراق این مقاله پرداختن به موضوع عراق در کنار کشورهای حوزه خلیج فارس است. مهم‌ترین نوآوری این تحقیق از یک‌طرف ارائه حالت‌های مختلف نحوه همکاری و مشارکت عراق با شورای همکاری خلیج فارس و از سوی دیگر تدوین راهبردهای متناسب با حالت‌های مختلف است.

۱-۴. سؤال‌های تحقیق

سؤال اصلی: راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران در مقابل مشارکت و همکاری عراق با شورای همکاری خلیج فارس است کدامند؟

سؤال‌های فرعی

۱. حالت‌های مختلف روابط عراق با شورای همکاری خلیج فارس چگونه است؟
۲. حالت‌های دفاعی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر عوامل محیطی (قوت، ضعف، فرصت و تهدید) متناسب با نوع روابط عراق با کشورهای خلیج فارس کدامند؟

۱-۵. اهداف تحقیق

هدف اصلی: تدوین راهبردهای دفاعی ج. ا. ایران در مقابل مشارکت و همکاری عراق با شورای همکاری خلیج فارس.

اهداف فرعی

۱. تبیین حالت‌های روابط عراق با شورای همکاری خلیج فارس؛
۲. تبیین حالت‌های دفاعی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر عوامل محیطی (قوت، ضعف، فرصت و تهدید) متناسب با نوع روابط عراق با شورای همکاری خلیج فارس.

۱-۶. روش‌شناسی تحقیق

تحقیق حاضر از نوع کاربردی است و مورد استفاده بخش لشکری و کشوری قرار می‌گیرد. روش تحقیق زمینه‌ای-موردی است؛ بنابر این پس از مطالعه عمیق موضوع نسبت به تدوین مباحث نظری در زمینه عوامل واگرایی و همگرایی ایران و عراق با شورای همکاری خلیج فارس پرداخته می‌شود. قلمرو زمانی انجام تحقیق از سال ۱۴۰۱ تا ۱۴۰۳ بوده است، قلمرو زمانی برای استفاده و بهره‌گیری از نتایج با فرض پایداری و ثبات نسبی شرایط محیط تا افق ۱۴۰۷ است. قلمرو مکانی این تحقیق مشتمل بر منطقه خلیج فارس و عراق است. جامعه آماری شامل فرماندهان نظامی دارای مدرک دکتری و مدیران حوزه اقتصادی، سیاسی و فرهنگی-اجتماعی با بیش از ۱۰ سال سابقه عضویت در حوزه مربوطه و استادان دانشگاهی با مرتبه دانشیاری و بالاتر است. با توجه به ویژگی‌های بیان شده جامعه آماری ۳۸ نفر است و به علت محدود بودن جامعه آماری، حجم نمونه همان جامعه آماری بوده و روش نمونه‌گیری به صورت تمام‌شمار است. در این تحقیق از روش‌های گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شده است. جهت تجزیه و تحلیل به صورت کمی انجام شده است. پرسش‌نامه ۴۴ سؤالی با استفاده از فن‌های آماری توصیفی و استنباطی و آلفای کرونباخ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و روایی و پایایی آن تأیید شده است. با بهره‌گیری از نرم‌افزارهای «EXel» و «SPSS» و با استفاده از روش‌های کمی آماری توصیفی و استنباطی مانند جداول و نمودارهای توزیع فراوانی تحلیل صورت گرفته است.

۲. ادبیات و مبانی نظری تحقیق

۲-۱ مفهوم راهبرد^۱

راهبرد یعنی مسیر راه، جهت و چگونگی (ابزار و روش) دستیابی به مطلوب‌های واقعی و دست‌یافتنی (صالح اصفهانی، ۱۴۰۳: ۲۲). در این تحقیق این تعریف به عنوان تعریف عملیاتی راهبرد است.

۲-۲. مفهوم راهبرد دفاعی

راهبرد دفاعی عبارت است از: چگونگی توزیع و به‌کارگیری منابع، مقدورات و ابزارهای ملی برای تأمین اهداف دفاعی (نوذری، ۱۳۹۷: ۴) یا علم و هنر به‌کارگیری همه قدرت کشور یا قدرت ملی برای مقابله با انواع تهدیدهای امنیت ملی در تمامی ابعاد؛ همچنین برخی صاحب‌نظران این راهبرد را راهبرد ملی یا راهبرد بزرگ کشورها قلمداد می‌کنند (دانش آشتیانی، ۱۳۹۱: ۸۱). در جمهوری اسلامی ایران راهبرد به سه سطح تقسیم شده است: ۱. راهبرد امنیت ملی شامل استفاده از همه ابعاد قدرت ملی برای رسیدن به اهداف ملی؛ ۲. راهبرد دفاعی شامل استفاده از ابعاد قدرت ملی برای رسیدن به اهداف دفاعی؛ ۳. راهبرد نظامی شامل استفاده از ابعاد قدرت نظامی برای رسیدن به اهداف نظامی (رشید، ۱۳۹۳: ۱۶).

۲-۳. نظریه همگرایی و همگرایی

مهم‌ترین عامل برای شکل‌گیری همگرایی، وجود توافق عمومی و اجماع واحدها است. همچنین همگرایی محصول دینامیسم منطقه‌ای و پویایی و رابطه کشورها با یکدیگر است (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۹: ۲۸). از یک‌سو، همگرایی مستلزم وجود نهادهای فراملی در سطح منطقه‌ای بوده و از سوی دیگر، گروه‌های ذی‌نفع و احزاب سیاسی در داخل کشور هستند که منافع را در همگرایی دنبال می‌کنند. این‌ها معمولاً پیوندهای فراملی نیز دارند؛ در این برداشت از همگرایی، تأکید بر منافع است؛ همگرایی می‌تواند هم به‌عنوان فرایند و هم وضعیت تعریف شود. وضعیت همگرایی یعنی شرایطی که در آن کنشگران به یک اجتماع جدید می‌رسند. فرایندهای دخیل نیز عبارت‌اند از وسایل و ابزاری که این اجتماع از طریق آن حاصل می‌شود. فرایند همگرایی باید داوطلبانه و مبتنی بر اجماع باشد (مشیرزاده، ۱۳۹۹: ۶۱-۶۲).

۲-۴. شورای همکاری خلیج فارس

شورای همکاری خلیج فارس به عنوان یک سازمان منطقه‌ای متشکل از شش کشور «عربستان سعودی»، «کویت»، «عمان»، «امارات متحده عربی»، «قطر» و «بحرین» است و در سال ۱۹۸۱ میلادی موجودیت یافت. هرچند شورای یادشده هدف از تأسیس خود را مجموعه‌ای از همکاری‌های سیاسی، اقتصادی، تجاری، فرهنگی، فنی، بهداشتی، مالی، اجتماعی و ... مطرح نمود، ولی می‌توان گفت که هدف و انگیزه اصلی تشکیل این شورا، چنانچه بعدها نیز آشکار شد، در مرحله اول مرتبط با حفظ ثبات سیاسی و حفظ وضع موجود و هماهنگی سیاست‌های دفاعی، نظامی، امنیتی و هم‌افزایی توانایی‌ها جهت مقابله با تهدیدهای مشترک خارجی به‌ویژه انقلاب اسلامی ایران بوده است.

عوامل مهم تسریع شکل‌گیری شورا:

۱. از بین رفتن پیمان نظامی سنتو به عنوان یک کمر بند امنیتی در برابر نفوذ شوروی؛
۲. تلقی ایران به عنوان خطری بزرگ برای کشورهای منطقه از سوی آمریکا؛
۳. تغییر محسوس توازن قدرت استراتژیک به نفع شوروی؛
۴. عمیق‌تر شدن مناقشه اعراب و رژیم صهیونیستی؛
۵. افزایش عقاید انقلابی در منطقه؛
۶. اشغال نظامی افغانستان از سوی شوروی (محسنی، ۱۳۹۹: ۱۳۴).

۲-۵. علائق مشترک و عوامل واگرایی ایران و شورای همکاری خلیج فارس

مهم‌ترین علائق مشترکی ایران و شورای همکاری خلیج فارس عبارتند از:

۱. اجتناب از جنگ چهارم در خلیج فارس با تهاجم و اشغال احتمالی قدرت‌های خارجی؛
۲. مبارزه با قاچاق مواد مخدر و جرائم سازمان‌یافته؛
۳. مبارزه با تروریسم و افراط‌گرایی نظیر القاعده، داعش و گروه‌های مشابه؛
۴. جلوگیری از برخورد تمدن‌ها؛

۵. مدیریت بحران در کشورهایمانند سوریه، بحرین، فلسطین، لبنان، عراق و افغانستان؛

۶. عبور دریایی ایمن صادرات انرژی از تنگه هرمز و امنیت برای یک‌چهارم تولید و صادرات انرژی جهان و ثبات قیمت منابع نفت و گاز منطقه؛

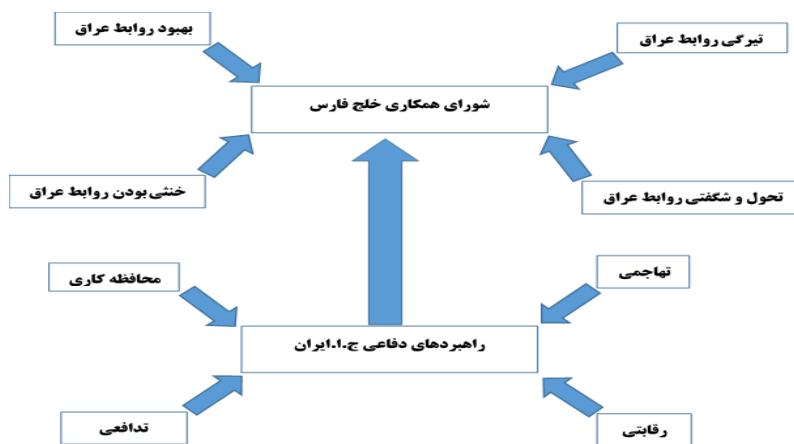
۷. جلوگیری از اختلال در صادرات و کالاهای خارجی دریایی که روزانه از مسیر خلیج فارس سرچشمه می‌گیرند؛

۸. ارتقای نقش و جایگاه جهان اسلام در عرصه بین‌المللی (محسنی، ۱۳۹۹: ۱۳۸).

عوامل واگرایی ایران با شورای همکاری خلیج فارس عبارتند از: مبانی هویتی، عادی‌سازی روابط با رژیم صهیونیستی، محور مقاومت، اختلاف‌های ارضی و مرزی مثل جزایر سه‌گانه، صنایع پیشرفته دفاعی (Guzansky, 2020: 5) و برنامه هسته‌ای (marschall, 2023, 156)، رویکردهای فرقه‌ای- مذهبی، شیعه ستیزی (شائبه دخالت ایران در عراق از جانب شورا) و ایران‌هراسی (شریعتی نیا، ۱۳۸۹: ۱۹۴).

۶-۲. مدل مفهومی تحقیق

با توجه به اهداف تحقیق، چهار حالت برای مشارکت و همکاری عراق با شورای همکاری خلیج فارس متصور است. شکل زیر بیانگر حالت‌های چهارگانه است. راهبردهای جمهوری اسلامی ایران هم در مقابل حالت‌های چهارگانه عبارتند از: تهاجمی، رقابتی، تدافعی و محافظه‌کارانه.

شکل ۱: مدل مفهومی تحقیق

۳. یافته‌های تحقیق و تجزیه و تحلیل آن‌ها

عوامل محیطی جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس، به تعداد ۴۴ عامل به دست آمد. ۱۷ عامل داخلی (۱۰ عامل قوت و ۷ عامل ضعف) و ۲۷ عامل خارجی (۹ عامل فرصت‌آفرین و ۱۸ مورد تهدیدزا) است. عوامل محیطی بخش قبل، در قالب پرسش‌نامه پنج گزینه‌ای با طیف لیکرت، طراحی و به منظور دریافت نظر خبرگان، در کارگروه خبرگی مطرح گردید که پس از دریافت نظر هر یک از خبرگان، میانگین اهمیت هر یک از عوامل محیطی برابر جدول زیر آورده شده است.

جدول ۱: میانگین اهمیت عوامل محیطی مؤثر بر جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس

وضعیت	عامل	میانگین
۳	توانایی جمهوری اسلامی ایران در تنش‌زدایی، اعتمادسازی و برقراری روابط دوستانه با کشورهای خلیج فارس	۵
	توانایی تقویت و گسترش اتحادهای خودی توسط جمهوری اسلامی ایران	۴/۱
	دارای رویکرد مثبت در حل مسائل مشترک المنافع با کشورهای همسایه	۳/۹
	اعتمادسازی و پشت سر گذاشتن اختلاف‌ها	۴/۹
	مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)	۵

وضعیت	عامل	میانگین
	وجود ظرفیت و قابلیت جمهوری اسلامی ایران در کمک به برقراری امنیت در عراق	۴/۸
	نفوذ منطقه‌ای و افزایش عمق راهبردی جمهوری اسلامی ایران	۵
	نفوذ ایران در جهان اسلام و کشورهای عربی مانند عراق، یمن، سودان، لبنان و فلسطین	۳/۷
	محور مقاومت در منطقه تحت رهبری و حمایت جمهوری اسلامی ایران	۲/۸
	توانایی در ایجاد امنیت برای کشورهای همسایه و همکاری‌های دفاعی امنیتی	۳/۷
توسعه	اقتصاد وابسته به نفت	۱/۱
	بهره ناکافی از اشتراکات مذهبی و تاریخی با کشورهای همسایه	۲/۷
	افزایش نرخ تورم و ضعف‌های اقتصادی	۳/۸
	پایین بودن میزان مبادلات تجاری با کشورهای همسایه	۳/۹
	بهره‌گیری کم از زیرساخت‌های ترانزیت کالا در داخل کشور	۲/۶
	عدم متصل بودن خطوط ارتباطی کشور با کشورهای همسایه	۳/۶
	سیاست‌های پیچیده گمرکی و موانع داخلی	۲/۶
تعاون	خروج آمریکا از ساختار امنیتی منطقه	۳/۱
	ظرفیت ایجاد بلوک تجارت آزاد منطقه‌ای توسط ایران و کشورهای همسایه	۳/۲
	همراهی مرجعیت، حوزه و علمای عراق با جمهوری اسلامی ایران	۱/۸
	عضویت کشورهای منطقه در جنبش عدم تعهد	۱/۹
	روابط حسنه ایران با عراق و برخی از کشورهای حاشیه خلیج فارس	۳/۳
	دین، فرهنگ و تاریخ مشترک کشورهای منطقه	۳
	هم‌افزایی در معاملات اقتصادی در بازار نفت اپک	۴/۱
	حضور شیعیان عراق در ساختار تصمیم‌گیر این کشور	۲/۷
	هماهنگی در سیاست‌های اقتصادی، مالی، تجاری، آموزشی و قانون‌گذاری کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس	۱/۸
تهدید	دامن زدن به شکاف بین ایران و اعراب توسط رژیم صهیونیستی	۴/۲
	قرار گرفتن ایران در شرایط تهدید مشترک با کشورهای خلیج فارس	۴/۳
	فراکنی غرب در خصوص افزایش قدرت نظامی ایران	۲/۶
	تشدید حلقه امنیتی ایران توسط آمریکا که منجر به سردی روابط و افزایش مسابقه تسلیحاتی و نظامی در منطقه شده است	۲/۷
	وجود تفکر تکفیری، افراط‌گرایی و فرقه‌گرایی در منطقه	۱/۹

وضعیت	عامل	میانگین
	اختلاف‌های مرزی بین عراق و جمهوری اسلامی ایران	۴
	فعالیت اطلاعاتی رژیم صهیونیستی و آمریکا در منطقه	۴/۲
	اجماع‌سازی علیه ایران و فشار بر تهران با افزایش تحریم‌ها	۳/۳
	ائتلاف‌سازی و موازنه‌سازی قدرت علیه جمهوری اسلامی ایران	۲/۷
	حمایت از تحریم‌های آمریکا علیه ایران با هدف تغییر رژیم	۱/۹
	ترویج ایران‌هراسی و همراهی با آمریکا جهت اقدام‌های خصمانه و فشار حداکثری علیه جمهوری اسلامی ایران	۲/۸
	ناسیونالیسم عربی	۴/۱
	وجود اختلاف دیدگاه در زمینه‌های مربوط به جهان اسلام در میان کشورهای منطقه	۲/۹
	مخالفت با فعالیت‌های صلح‌آمیز هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران	۳/۱
	توسعه یافتن عادی‌سازی روابط کشورهای حاشیه خلیج فارس با رژیم صهیونیستی	۳/۲
	روند افزایش خرید تسلیحات و بودجه‌های نظامی توسط کشورهای منطقه خلیج فارس	۲/۹
	شکل‌گیری ناتوی عربی	۱/۲
	حضور نیروهای فرامنطقه‌ای در خلیج فارس	۳/۱

بر اساس نظر خبرگان و یافته‌های تحقیق، مشارکت و همکاری عراق در شورای همکاری خلیج فارس ۴ حالت دارد:

۱. موجب ایجاد تحول و شگفتی در روابط ایران با شورای همکاری خلیج فارس می‌شود.
۲. موجب ایجاد تحول در روابط ایران با شورای همکاری خلیج فارس نمی‌شود.
۳. موجب بهبود در روابط ایران با شورای همکاری خلیج فارس می‌شود.
۴. موجب تیرگی در روابط ایران با شورای همکاری خلیج فارس می‌شود.

به‌منظور تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران در قبال هر یک از حالت‌های چهارگانه بالا، ابتدا پرسش‌نامه‌ای با استناد به منابع مورد مطالعه و اسناد و مدارک پژوهش، طراحی و در اختیار خبرگان قرار گرفت و نسبت به تعیین عوامل کلیدی داخلی و خارجی

به شکل اولیه انجام شد. ابتدا ماتریس «ارزیابی عوامل داخلی»^۱ و ماتریس «ارزیابی عوامل خارجی»^۲ تشکیل شد. در گام بعدی با بررسی نمرات حاصل شده در ماتریس‌های داخلی و خارجی، نسبت به موقعیت راهبردی اقدام گردیده است. سپس با مشخص شدن نمرات هرکدام از عوامل شناسایی شده، ماتریس SWOT تشکیل شد تا بتوان از درون آن به شکل نظام‌یافته، راهبردهای مرتبط با هر حالت، تدوین شود. با استناد به عوامل محیطی شناسایی شده که مورد تأیید خبرگان قرار گرفت و با توجه به چهار حالت تدوین شده، برای هر یک از حالت‌ها، راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران با استفاده از عوامل محیطی شناسایی شده، به شرح زیر تدوین گردیده است.

۳-۱. تعیین موقعیت ج.ا.ایران متناسب با وقوع حالت اول: ایجاد تحول و شگفتی

جهت تعیین نقطه موقعیت راهبردی «جمهوری اسلامی ایران در حالت اول»، از نمودار «ماتریس داخلی و خارجی» استفاده شده است. به این شکل که بر روی محور افقی مختصات، باید از جدول ارزیابی عوامل داخلی امتیاز نهایی «ضعف‌ها» با امتیاز نهایی «قوت‌ها» را جمع نمود (جمع امتیازهای عوامل داخلی) و بر روی محور عمودی نیز امتیاز نهایی «فرصت» را با امتیاز نهایی «تهدیدها» در جدول ارزیابی عوامل خارجی با هم جمع نمود (جمع امتیازهای عوامل خارجی).

حاصل جمع نمرات موزون جدول ارزیابی عوامل داخلی (وضعیت در حالت اول):

نمره وزن‌های موزون IFE برای موقعیت در حالت اول

۲/۳۱

حاصل جمع نمرات موزون جدول ارزیابی عوامل خارجی (وضعیت در حالت اول):

نمره وزن‌های موزون EFE برای موقعیت در سناریوی اول

۱/۶۹

1. Internal Factor Evaluation (IFE)
2. External Factor Evaluation (EFE)

تعیین موقعیت وضعیت مطلوب

مانند حالت قبل، جهت تعیین موقعیت راهبردی «وضعیت مطلوب» بر روی محور مختصات دکارتی، باید از جداول ارزیابی عوامل داخلی نمره نهایی را از حاصل جمع نمره موزون ضعیف‌ها و نمره موزون قوت‌ها به دست آورد و برای تعیین نمره وزن موزون عوامل خارجی، باید از جدول‌های ارزیابی عوامل خارجی، نمره نهایی را از حاصل جمع نمره موزون فرصت‌ها و نمره موزون تهدیدها به دست آورد.

حاصل جمع نمرات موزون جدول ارزیابی عوامل داخلی (وضعیت مطلوب):

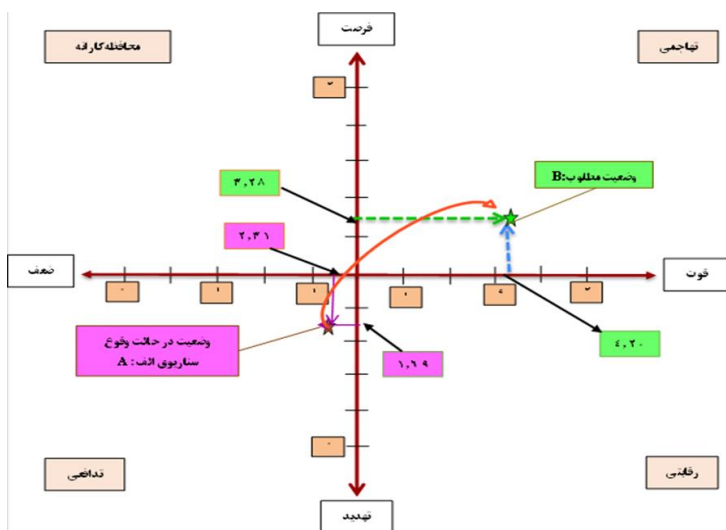
نمره وزن‌های موزون IFE برای موقعیت مطلوب

۴/۲۰

حاصل جمع نمرات موزون جدول ارزیابی عوامل خارجی (وضعیت مطلوب):

نمره وزن‌های موزون EFE برای موقعیت مطلوب

۳/۲۸

نمودار ۱: تعیین موقعیت راهبردی در حالت اول

نقطه حاصل موقعیت راهبردی را نشان می‌دهد. آن چنان که در نمودار ۱ مشخص است و نتایج به‌دست‌آمده از «ماتریس داخلی و خارجی» نشان می‌دهد، وضعیت «جمهوری اسلامی ایران در حالت اول»، در موقعیت «تدافعی» قرار خواهد گرفت و این وضعیت ناشی از غلبه نقاط ضعف داخلی بر نقاط قوت، در عین وجود تهدیدهای متعدد خارجی است. این نقطه در «ربع سوم» جدول مختصات قرار دارد؛ بنابراین به‌منظور تدوین راهبردهای مناسب برای «جمهوری اسلامی ایران در حالت اول»، باید تلاش شود نسبت به کاهش نقاط ضعف درونی پرداخت و یا نسبت به حذف آن‌ها اقدام نمود و از تهدیدهای ناشی از محیط بیرونی نیز پرهیز نمود.

۲-۳. تعیین موقعیت ج.۱. ایران متناسب با وقوع حالت دوم: عدم تحول و شکستی

حاصل جمع نمرات موزون جدول ارزیابی عوامل داخلی (وضعیت در حالت دوم):

نمره وزن‌های موزون IFE برای موقعیت در حالت دوم

۲/۳۵

حاصل جمع نمرات موزون جدول ارزیابی عوامل خارجی (وضعیت در حالت دوم):

نمره وزن‌های موزون EFE برای موقعیت در حالت دوم

۲/۷۴

تعیین موقعیت وضعیت مطلوب

حاصل جمع نمرات موزون جدول ارزیابی عوامل داخلی (وضعیت مطلوب):

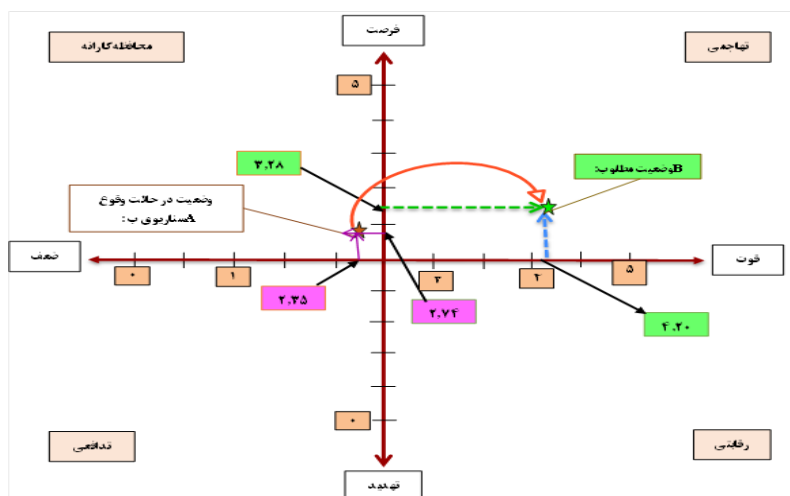
نمره وزن‌های موزون IFE برای موقعیت مطلوب

۴/۲۰

حاصل جمع نمرات موزون جدول ارزیابی عوامل خارجی (وضعیت مطلوب):

نمره وزن‌های موزون EFE برای موقعیت مطلوب

۳/۲۸

نمودار ۲: تعیین موقعیت راهبردی در حالت دوم

نمودار ماتریس ارزیابی موقعیت و اقدام راهبردی به دست آمده از «ماتریس داخلی و خارجی» نشان می‌دهد، وضعیت «جمهوری اسلامی ایران در حالت دوم»، در موقعیت «محافظة کارانه» قرار خواهد گرفت و این وضعیت ناشی غلبه نقاط ضعف داخلی بر نقاط قوت، در عین وجود فرصت‌های خارجی است. این نقطه در «ربع چهارم» جدول مختصات قرار دارد؛ بنابراین به منظور تدوین راهبردهای مناسب برای «جمهوری اسلامی ایران در این حالت»، باید تلاش شود نسبت به کاهش نقاط ضعف درونی پرداخت و یا نسبت به حذف آن‌ها اقدام نمود و از فرصت‌های موجود حداکثر بهره‌برداری را نمود.

۳-۳. موقعیت راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران متناسب با وقوع

سناریوی سوم: موجب بهبود

حاصل جمع نمرات موزون جدول ارزیابی عوامل داخلی (وضعیت در حالت سوم):

نمره وزن‌های موزون IFE برای موقعیت در حالت سوم

۲/۸۶

حاصل جمع نمرات موزون جدول ارزیابی عوامل خارجی (وضعیت در حالت سوم):

نمره وزن‌های موزون EFE برای موقعیت در حالت

۲/۰۱

تعیین موقعیت وضعیت مطلوب

حاصل جمع نمرات موزون جدول ارزیابی عوامل داخلی (وضعیت مطلوب):

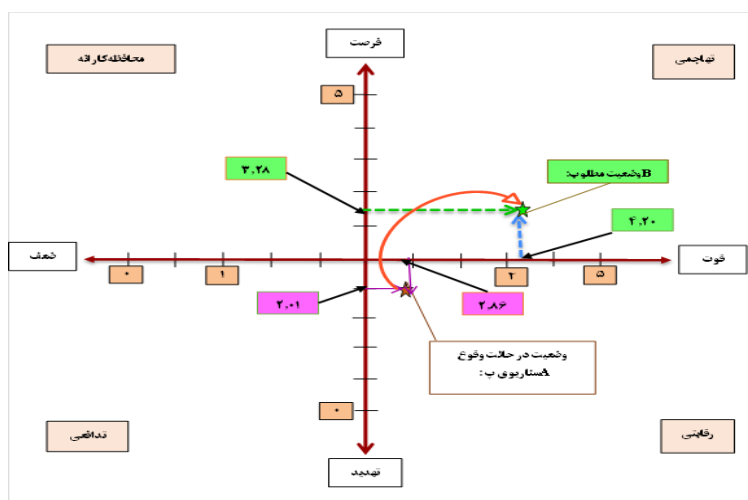
نمره وزن‌های موزون IFE برای موقعیت مطلوب

۴/۲۰

حاصل جمع نمرات موزون جدول ارزیابی عوامل خارجی (وضعیت مطلوب):

نمره وزن‌های موزون EFE برای موقعیت مطلوب

۳/۲۸

نمودار ۳: تعیین موقعیت راهبردی در حالت سوم

آن چنان که در نمودار ۳ مشخص است و نتایج به دست آمده از «ماتریس داخلی و خارجی» نشان می دهد، وضعیت «جمهوری اسلامی ایران در حالت سوم»، در موقعیت «رقابتی» قرار خواهد گرفت و این وضعیت ناشی غلبه نقاط قوت داخلی بر نقاط ضعف، در عین وجود تهدیدهای متعدد خارجی است. این نقطه در «ربع دوم» جدول مختصات قرار دارد؛ بنابراین به منظور تدوین راهبردهای مناسب برای «جمهوری اسلامی ایران در حالت سوم»، باید تلاش شود با حداکثر بهره گیری از قوت های داخلی از تهدیدهای ناشی از محیط بیرونی نیز پرهیز نمود.

۳-۴. موقعیت راهبردی دفاعی جمهوری اسلامی ایران متناسب با وقوع سناریوی چهارم: تیرگی روابط

حاصل جمع نمرات موزون جدول ارزیابی عوامل داخلی (وضعیت در حالت چهارم):

نمره وزن های موزون IFE برای موقعیت در حالت چهارم

۳/۱۶

حاصل جمع نمرات موزون جدول ارزیابی عوامل خارجی (وضعیت در حالت):

نمره وزن های موزون EFE برای موقعیت در حالت چهارم

۲/۷۹

تعیین موقعیت وضعیت مطلوب

حاصل جمع نمرات موزون جدول ارزیابی عوامل داخلی (وضعیت مطلوب):

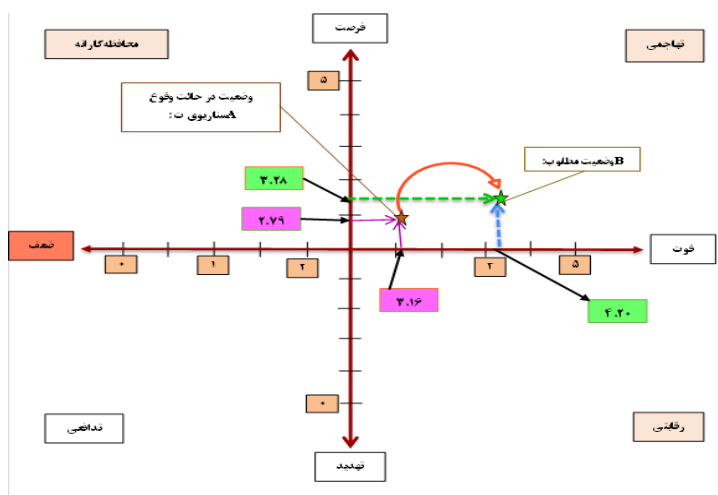
نمره وزن های موزون IFE برای موقعیت مطلوب

۴/۲۰

حاصل جمع نمرات موزون جدول ارزیابی عوامل خارجی (وضعیت مطلوب):

نمره وزن های موزون EFE برای موقعیت مطلوب

۳/۲۸

نمودار ۴: تعیین موقعیت راهبردی در حالت چهارم

نقطه حاصل، موقعیت راهبردی را نشان می‌دهد. آن‌چنان که در شکل شماره ۴ مشخص است و نتایج به‌دست‌آمده از «ماتریس داخلی و خارجی» نشان می‌دهد، وضعیت «جمهوری اسلامی ایران در حالت چهارم»، در موقعیت «تهاجمی» قرار خواهد گرفت و این وضعیت ناشی از غلبه نقاط قوت داخلی بر نقاط ضعف، در عین وجود فرصت‌های خارجی است. این نقطه در «ربع اول» جدول مختصات قرار دارد؛ بنابراین به‌منظور تدوین راهبردهای مناسب برای «جمهوری اسلامی ایران در حالت چهارم»، باید تلاش شود حداکثر بهره‌برداری را از نقاط قوت گرفت و از فرصت‌های خارجی نیز استفاده نمود.

۴. نتیجه‌گیری

۴-۱. پاسخ سؤال فرعی اول

پیامد مشارکت و همکاری عراق در شورای همکاری خلیج‌فارس برای جمهوری اسلامی ایران ۴ حالت بوده و برای هر حالت دو راهبرد ارائه شده است.

۱. موجب تحول و شگفتی در روابط ایران با شورای همکاری خلیج‌فارس می‌شود.

۲. موجب تحول و شگفتی در روابط ایران با شورای همکاری خلیج فارس نمی شود.
۳. موجب بهبود در روابط ایران با شورای همکاری خلیج فارس می شود.
۴. موجب تیرگی در روابط ایران با شورای همکاری خلیج فارس می شود.

۴-۲. پاسخ سؤال فرعی دوم

در جدول زیر نام راهبرد، متن راهبرد و هدف هر راهبرد برای حالت های چهارگانه بالا مشخص شده است.

جدول ۲: نام و اهداف هر یک از راهبردها در حالت های چهارگانه

حالت	نام راهبرد	راهبرد	هدف
حالت (اول)	توسعه روابط و مدیریت تهدیدها	جلوگیری از ائتلاف سازی و اجماع سازی علیه جمهوری اسلامی ایران و کاهش اختلاف ها و شکاف بین ایران و اعراب از طریق اعتماد سازی و توسعه روابط سیاسی و اقتصادی با کشورهای عضو شورای خلیج فارس و عراق و اقدام در جهت کاهش تهدیدهای مشترک منطقه ای با همراه نمودن کشورهای عربی منطقه خلیج فارس.	خنثی نمودن تهدیدهای مشترک در راستای تأمین اهداف ملی
	خنثی سازی موانع و تحریم های اقتصادی	کاهش اثرات تحریم، توسعه و رشد اقتصادی کشور از طریق افزایش مبادلات تجاری با کشورهای همسایه با بهره گیری از زیرساخت های ترانزیت کالا و اتصال خطوط ارتباطی کشور با کشورهای همسایه و رفع موانع گمرکی جهت تسهیل در تبادل کالا.	دستیابی به سطوح بالاتر بهره وری اقتصادی برای کاهش وابستگی اقتصادی
حالت (دوم)	مشارکت اقتصادی جامع منطقه ای	ایجاد بلوک تجارت آزاد منطقه ای در راستای افزایش مبادلات تجاری با کشورهای همسایه و بهره گیری از زیرساخت های ترانزیت کالا جهت تبادل کالا در منطقه و تقویت روابط اقتصادی با عراق و شورای همکاری خلیج فارس و اپک	ایجاد اقتصاد مشترک منطقه ای برای تولید اهداف مشترک اقتصادی

حالت	نام راهبرد	راهبرد	هدف
حالت (مجموعه)	تکیه بر فرهنگ مشترک	توسعه روابط حسنه با عراق و کشورهای عربی منطقه با بهره‌گیری از مرجعیت و حوزه و علمای دینی منطقه جهت ترویج دین، فرهنگ و تاریخ مشترک کشورهای منطقه.	پیشگیری از به وجود آمدن تنش با کشور عراق
	افزایش بازدارندگی در مقابل آمریکا	ارتقای بازدارندگی جمهوری اسلامی ایران از طریق توسعه فعالیت‌های صلح‌آمیز هسته‌ای و گسترش همکاری‌ها و اتحاد با کشورهای همسایه و افزایش نفوذ منطقه‌ای و عمق راهبردی با بهره‌گیری از ظرفیت‌های داخلی و محور مقاومت در راستای تضعیف حلقه امنیتی آمریکا و متحدانش.	افزایش قدرت منطقه‌ای برای کاهش تهدیدهای کشورهای فرا منطقه‌ای
	تنش‌زدایی در روابط سیاسی	پیشگیری از ائتلاف‌سازی و اجماع‌سازی علیه جمهوری اسلامی ایران با اعتمادسازی و پشت سرگذاشتن اختلاف‌های با کشورهای عربی منطقه و با اتکا به توانمندی‌های جمهوری اسلامی ایران به‌منظور تنش‌زدایی و تقویت روابط سیاسی با شورای همکاری خلیج فارس.	حل اختلاف‌ها برای افزایش ثبات و امنیت در منطقه
حالت (ایران)	توسعه عمق استراتژیک	توسعه و تقویت محور مقاومت در کلیه کشورهای همسایه و عربی منطقه با بهره‌گیری از مرجعیت، حوزه و علمای دینی و با اتکا به رهنمودهای مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) به‌منظور گسترش نفوذ منطقه‌ای و افزایش عمق راهبردی جمهوری اسلامی ایران و نفوذ در جهان اسلام.	کاهش آسیب‌پذیری‌ها در برابر تهدیدها
	اعتمادسازی و تأمین امنیت مشترک	تنش‌زدایی، اعتمادسازی و برقراری روابط دوستانه با کشورهای عربی منطقه و حل مسائل مشترک‌المنافع و گسترش اتحادهای خودی توسط جمهوری اسلامی ایران از طریق بهره‌گیری از اشتراکات دینی، فرهنگی و تاریخی، به‌منظور افزایش همکاری‌های دفاعی-امنیتی و تأمین امنیت مشترک با کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس و عراق.	تولید امنیت پایدار و بومی با مشارکت دسته‌جمعی جهت کاهش بی‌اعتمادی در سطح منطقه

چنانچه جمهوری اسلامی ایران نسب به نوع و حالت مشارکت و همکاری عراق در شورای همکاری خلیج فارس ابهام داشته باشد و یا احساس کند روابط عراق با این شورا خارج از حالت‌های چهارگانه بالا است، باید به دنبال راهبردهای پایدار باشد؛ بنابراین جمهوری اسلامی ایران در شرایط ابهام طبق جدول زیر راهبردهای پایدار را اجرا خواهد نمود.

جدول ۳: نام و اهداف راهبردهای پایدار جمهوری اسلامی ایران در قبال مشارکت و همکاری

عراق با شورای همکاری خلیج فارس

نام راهبرد	راهبردهای پایدار	هدف راهبرد
توسعه اقتصادی منطقه‌ای	توسعه روابط تجاری و اقتصادی با عراق و شورای همکاری خلیج فارس و اپک، از طریق ایجاد بلوک تجارت آزاد منطقه‌ای، افزایش تبادل کالا و خدمات و با بهره‌گیری از زیرساخت‌های ترانزیت کالا و اتصال خطوط ارتباطی کشور با کشورهای همسایه و رفع موانع گمرکی جهت تسهیل در تبادلات تجاری و اقتصادی.	ایجاد اهداف و منافع مشترک اقتصادی در سطح منطقه با هدف توسعه اقتصادی منطقه
همگرایی منطقه‌ای	تقویت و توسعه روابط حسنه با عراق و کشورهای عربی منطقه در تمامی مؤلفه‌های قدرت ملی، با بهره‌گیری از اشتراکات دینی، فرهنگی و تاریخی، به‌منظور اعتمادسازی راهبردی با کشورهای عربی منطقه در راستای رفع تمامی مسائل موجود.	دستیابی به اعتماد پایدار میان کشورهای عربی منطقه و جمهوری اسلامی ایران

۴-۳. پیشنهادها

پیشنادهای اجرایی

۱. گفتمان‌سازی صلح فراگیر و پایدار، هم‌زمان با توسعه بازدارندگی و عمق راهبردی به‌منظور اعتمادسازی در خلیج فارس توسط دولت و نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران اجرا شود.

۲. انعقاد پیمان‌های دفاعی و تسلیحاتی به‌منظور بهبود روابط با شورای همکاری خلیج فارس و عراق با هدف منطقه‌ای امن و بدون حضور نیروهای فرامنطقه‌ای توسط وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح و ستاد کل نیروهای مسلح.

۳. در راستای دستیابی به تحکیم روابط پایدار، سرمایه‌گذاری مشترک در منابع نفت و گاز به‌صورت دو و یا چندجانبه توسط وزارت نفت و وزارتخانه‌های هم‌تراز در کشورهای عضو شورا و عراق صورت پذیرد.
۴. زنده نگه‌داشتن مسئله فلسطین به‌عنوان مشکل اصلی جهان اسلام و مقابله با ظلم و نسل‌کشی رژیم صهیونیستی علیه مردم بی‌گناه و مظلوم فلسطین با استفاده از ظرفیت سازمان اجلاس اسلامی و پیمان عدم تعهد.

پیشنادهای پژوهشی

۱. پژوهشی تحت عنوان راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران و سناریوهای همکاری و مشارکت عراق با شورای همکاری خلیج فارس انجام شود.
۲. پژوهشی تحت عنوان کنشگران همکاری و مشارکت عراق با شورای همکاری خلیج فارس انجام شود.

فهرست منابع

- احمدوند، محمدعلی (۱۳۹۹)، مدیریت عملکرد: راهبردها، مداخله‌ها و پشیران‌ها، تهران، انتشارات: آموزش عالی ایوانکی.
- افضل‌ی، رسول (۱۳۹۲)، پیامدهای راهبردی تغییر رژیم و برقراری دموکراسی در بحرین، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره اول، سال ۱۶.
- جوادی ارجمند، محمدجعفر؛ احمدی، حسن (۱۳۹۱)، موانع همگرایی در شورای همکاری خلیج فارس از منظر ژئوپلیتیکی، نشریه سیاست خارجی، سال ۲۶، شماره ۴.
- دانش آشتیانی، محمدباقر (۱۳۹۱)، طرح‌ریزی راهبرد دفاعی- امنیتی و برنامه‌ریزی پنج‌ساله دفاعی، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- رشید، غلامعلی (۱۳۹۳)، واکاوی الگوهای حاکم بر جنگ آینده، فصلنامه علمی پژوهشی راهبرد دفاعی، شماره ۴۸، مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی.
- روحی دهبه، مجید (۱۳۹۱)، دلایل واگرایی شورای همکاری خلیج فارس، فصلنامه روابط خارجی، شماره ۱.
- سهیلی‌زاده، محمد (۱۳۹۰)، چالش‌های سیاسی- امنیتی بین ایران و شورای همکاری خلیج فارس با تأکید بر نقش عربستان پس از ۱۱ سپتامبر، تهران، مرکز مطالعات خلیج فارس.
- شریعتی نیا، محسن (۱۳۸۹)، ایران هراسی: دلایل و پیامدها، فصلنامه روابط خارجی، سال دوم، شماره ۶.
- صالح اصفهانی، اصغر (۱۴۰۳)، جزوه آموزشی مدیریت راهبردی نظامی نیروهای مسلح، (طرح- ریزی راهبردی، برنامه‌ریزی و بودجه‌ریزی)، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- محسنی، وحید (۱۳۹۹)، علل واگرایی ایران و شورای همکاری خلیج فارس بر اساس نظریه سازه‌نگاری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آیت‌الله‌العظمی بروجردی.
- مشیر زاده، حمیرا (۱۳۹۹)، تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل، تهران، انتشارات سمت.
- نوروزی، محسن (۱۳۹۷)، آینده‌پژوهی تهدیدات امنیتی عربستان سعودی علیه جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴، راهبردها و راهکارها، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.

- ویسی، هادی (۱۳۹۷)، *واکاوی چالش‌های ژئوپلیتیکی رابطه شورای همکاری خلیج فارس با جمهوری اسلامی ایران و تأثیر آن بر جهان اسلام*، فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام، شماره ۲۵.

References

- Guzansky, Yoel.S. Shapir, Yiftah. (2020), "Iran Goes Ballistic", Middle East Quarterly, Vol.22, No1, PP: 1-12.
- Marschall, C. (2023), Iran's Persian Gulf policy: from Khomeini to Khatami, London: Routledge.